

עומר ושבועות

מהות קרבן העומר, ספירת העומר וחג השבועות

ויקרא כג, ט-כב:

וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן: והניף את העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן: ועשיתם ביום הניפכם את העמר כבש תמים בן שנתו לעלה לה': ומנחתו שני עשרונים סלת בלילה בשמן אשה לה' ריח ניחח ונספה יין רביעת ההין: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדורותיכם בכל משבתיכם:

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהינה: עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה': ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתיים שני עשרונים סלת תהינה חמץ תאפינה בכורים לה': והקרבתם על הלחם שבעת כבשים תמימים בני שנה ופר בן בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה לה' ומנחתם ונספיהם אשה ריח ניחח לה': ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים: והניף הכהן אתם על לחם הבכרים תנופה לפני ה' על שני כבשים קדש יהיו לה' לפה: וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל מושבתיכם לדורותיכם: ובקצרכתם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה בקצרה ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלהיכם:

דברים טז, ט-יב, טז-יז:

שבועה שבועת תספור לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבועה שבועות: ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכה ה' אלהיך: ושמת לפני ה' אלהיך אתה ובנדך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשפן שמו שם: וזכרת פי עבד היית במצרים ושמת ועשית את החקים האלה: [...]

שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ה' ריקם: איש כמתנת ידו ככרפת ה' אלהיך אשר נתן לך:

ספורנו ויקרא כג, ח: (והקרבתם אשה לה' שבעת ימים).

... אבל בשאר המועדות ייחד לכל מועד דבור לעצמו והתחיל דבור חג השבועות מן העומר כי מאז מתחיל קציר בעומר וספירת השבועות שהם מענין החג הנקרא חג קציר (שמות כג, טז) וחג השבועות (שם לד, כד) שבו נתן הודאה לאל יתברך על שבועות חקות קציר ששמר לנו כי אמנם מכוונות הרגלים הם התפלה וההודאה כמו במועד חדש האביב התפלה לאל על האביב וההודאה על החירות. ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחלת האביב עד הקציר כאמרו שבועות חקות קציר ישמר לנו (ירמיה ה, כד) היה העומר הודאה על האביב כמקריב ביכורי השדה לבעלים והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה הספירה זכרון לתפלת יום יום והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר וחג האסיף על טוב האסיף.

ספר החינוך מצווה שב (מצוות קרבן העומר של שעורים ביום שני של פסח):

שנקריב ביום שני של פסח, יתר על המוסף של שאר ימי הפסח, כבש בן שנתו לעולה ועומר אחד של שעורים הנקרא עומר התנופה, שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו' והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן והניף את העומר וגו' ממחרת השבת. ותרגומו מבתר יומא טבא, כלומר ביום שני של פסח, שהרי בפסח איירי בפרשה שלמעלה מזה, ונאמר שם ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש תמים בן שנתו וגו'.

וקרבן זה של עומר נקרא מנחת ביכורים, ואליה הוא הרמז באמרו יתברך (ויקרא ב, יד) ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש וגו'. ולשון מכילתא, כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה שהם חובה, וזה אחד מהם. ואמרו שם, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר (שם) תקריב את מנחת בכוריתך, חובה ולא רשות. וענין המנחה כן, שהיו מביאין שלשה סאין שעורין ומוציאין מן הכל עשרון אחד שהוא מנופה בשלש עשרה נפה, והשאר נפדה ונאכל לכל אדם, וחייב בחלה ופטור מן המעשרות. ולוקחין זה העשרון של סולת השעורים וכוללין אותו בלוג שמן, ונותנין עליו קומץ לבונה כשאר המנחות, ומניפו הכהן במזרח מוליך ומביא מעלה ומוריד, ומגישו כנגד חודה של קרן מערבית דרומית כשאר המנחות, וקומץ ומקטיר, והשאר נאכל לכהנים כשיירי כל המנחות.

משרשי המצוה, כדי שנתבונן מתוך המעשה החסד הגדול שעושה השם ברוך הוא עם בריותיו לחדש להם שנה שנה תבואה למחיה, לכן ראוי לנו שנקריב לו ברוך הוא ממנה, למען נזכור חסדו וטובו הגדול טרם נהנה ממנה, ומתוך שנהיה ראויין לברכה בהכשר מעשינו לפניו תתברך תבואתינו ויושלם חפץ השם בנו, שחפץ מרוב טובו בברכה בריותיו. ונצטוינו בזה בשני של פסח ולא בראשון, כדי שלא נערב שמחה בשמחה, כי הראשון נכון לזכר הנס הגדול שהוציאנו ברוך הוא מעבדות לחירות, מיגון לשמחה.

שם מצווה שו (מצוות ספירת העומר):

משרשי המצוה על צד הפשט, לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וישראל, וכמו שכתוב (ירמיהו לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה, וכמו שאמר השם למשה (שמות ג, יב) וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ופירוש הפסוק כלומר, הוציאך אותם ממצרים יהיה לך אות שתעבדון את האלהים על ההר הזה, כלומר שתקבלו התורה שהיא העיקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים והיא תכלית הטובה שלהם. וענין גדול הוא להם, יותר מן החירות מעבדות, ולכן יעשה השם למשה אות צאתם מעבדות לקבלת התורה, כי הטפל עושין אות לעולם אל העיקר.

ומפני כן, כי היא כל עיקרן של ישראל ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדולה שעלו אליה, נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחירות, כי המנין מראה לאדם כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא.

שם מצווה שז (מצוות קרבן מנחה חדשה מן החטים ביום עצרת):

משרשי המצוה, כתבתי במצות העומר, 'שבסדר זה, מה שמספיק גם לשתי הלחם על צד הפשט. ועוד אומר לי לבי בענין, כי מפני זה היתה המצוה בחטים להיות המנחה בככרות של לחם, ובמנחת שעורים בקמח, לפי שהחטים למאכל אדם ועל כן ראוי להכינם בענין שהאדם נהנה וניזון מהם. וכל זה מן השורש אשר נטענו בתחילה בענין הקרבן על צד הפשט, כי מתוך המעשה תתעורר מחשבת האדם אל הדברים, ועל כן כפי חשיבות הקרבן והכנתו הטובה, לב אדם מתעורר עליו יותר.

שם מצווה שט (שלא לעשות מלאכה ביום חג השבועות):

וביום החמשים זה, שהיה יום שניתנה בו תורה הוא חג העצרת, ונקרא גם כן חג השבועות. וכתוב בסוף הפרשה על זה היום הנכבד, כל מלאכת עבודה לא תעשו. כבר כתבנו כי מלאכת עבודה נקראת כל מלאכה שאינה צורך אוכל נפש. שורש מצות המועד הזה רמוז במצות ספירת העומר שבסדר זה, 'א, וקחנו משם.

ליקוטי תורה לרש"י מלאדי אמור לה ע"ג-ע"ד (ד"ה 'וספרתם לכם' אות ג):

והנה כל הנ"ל שהוא בחינת רצוא, יציאת מצרים, אינו אלא לנפש האלקית בלבד... וכדי לקבל את התורה שהוא גילוי רצונו ית' כביכול למטה, הוצרך להיות מקודם בחינת ביטול נפש הבהמית גם כן והיינו על ידי הנפת העומר וספירת העומר... כי הנה העומר הוא מן

השעורים שהוא מאכל בהמה... וזהו יניפנו הכהן שהוא בחינת חסד העליון העלה את בחינת בהמה רבה הנ"ל על ידי עומר השעורה.

פירוש המשנה לרמב"ם מנחות ו, ו:

כבר בארנו בתחלת מסכתא זו כי העשרון הוא העומר והוא עשירית האפה ובארנו שעורו ושעור הלוג. ודע כי האפה יש בה שלש סאין, והסאה עשרים וארבעה לוגין. אמר שלוקחין שלש סאין שעורים וטוחנין אותן, ולא יחדל מלנפות אותו הטחון פעם אחר פעם עד שיזקק ממנו עשרון סלת, וטעם הדבר מפני שהוא שעורים מן החדש סמוך לקצירתו לפי שליל קצירתו הוא ליל טחינתו כמו שיתבאר בעשירי דמסכת זו, ולפיכך סלתו מועט וכולו קמח, ולא יצא עשרון מובחר מפחות משעור זה. והראיה שהוא מן השעורים אמרו ראשית קצירכם, וידוע כי השעורים מבשילים לפני החטים. אבל שתי הלחם מפני שהם מן החטים סלתן יותר אלא שגם זה חטה חדשה והוא ראשית הבשלת החטים כמו שבאר הכתוב והוא אמרו ועשית חג שבועות לה' אלהיך וכו', ואמר בכורי קציר חטים, ולפיכך מנפה שני העשרונות משלש סאין. אבל לחם הפנים שהוא מחטים שעבר זמן משנקצרו וכבר נתיבש היטב ולפיכך סלתו מרובה בלי ספק, ומנפין ממנו עשרון מסאה. ולשון התורה בלחם הפנים שתיים עשרה חלות שני עשרונים יהיה החלה האחת.

איך אפשר להסביר את מטרת קבוצת המצוות האלו בשתי דרכים?

(רמז: האם נועדו להודאה ותפילה על שפע חומרי בעקבות קציר השעורים וקציר החיטים, או כדי להעלות את האדם לרוחניות?)

קרבן העומר ושתי הלחם

משנה כלים א, ו:

עשר קדושות הן. ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה, שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאים כן מכל הארצות.

אליהו רבה שם ד"ה 'והבכורים':

בכורים לאו משום קדושת ארץ ישראל, אלא שהיא חובת הארץ ואינה נוהגת אלא בארץ ישראל. אלא עומר ושתי הלחם, מה שאין מביאין אותה אלא מא"י היא משום קדושת א"י.

איך אפשר להסביר את החילוק על פי הכיוונים דלעיל?

מנחת חינוך מצווה שב, ז:

והנה הר"מ כתב דאסור לקצור קודם קצירת העומר דהיינו בליל ט"ז אחר הקצירה שרי לקצור ובכ"מ תמה וכתב דמש"ס דמנחות מבואר דקודם הבאת העומר אסור לקצור ע"ש ועל"מ ובה"ז ות"י ט"פ פ"ק דחלה כולם השיגו עליו דקצירה שרי לכ"ע אחר קצירת העומר רק לענין אכילת החדש אסור קודם הבאה ע"ש ובש"ס ותוס' ובגירסתם. ונראה לי פשוט כיון דהא דאסור לקצור לפני העומר הוא מקרא והבאתם את עומר ראשית קצירכם כו' דהיינו דהעומר יהי ראשית לנקצרים א"כ כיון דפסקו הר"מ והרהמ"ח דנקצר העומר שלא בזמנו כשר אפי' קודם ליל ט"ז כמבואר לקמן נ"ל פשוט דאם קצרו העומר קודם וכגון שהיו יודעים שלא יוכלו לקצור בליל ט"ז מאיזה סיבה תיכף שקצר העומר מותר לקצור כל התבואות דהעיקר הוא דהעומר יהיה ראשית הקציר והרי נקצר ומותר לקצור אח"כ כנ"ל פשוט.

שם ס"ק טז:

ונ"ל פשוט לשיטת התוס' דנקצר ביום פסול א"כ אם לא קצר העומר בלילה דאם לא יביא העומר תיכף שהאיר השחר הותר לקצור בשדה ואינו תלוי בחדש אם נאמר דכל היום אסור חדש כמבואר לקמן מ"מ הקצירה אינו תלוי בהבאה כמבואר לעיל אך העומר צ"ל ראש לכל הנקצרים א"כ כיון דלא נקצר העומר מותר לקצור כיון דודאי לא יביאו עומר

כיון דלא קצרו בלילה. ולשיטת הר"מ דנקצר ביום כשר בודאי אסור לקצור אף ביום קודם שיקצרו העומר ולא אמרינן דזמן הקצירה יתיר הקצירה כמו דיום הנף מתיר חדש אף בלא עומר דשם יש פסוקים עד הביאכם כו' אבל כאן כ"ז שלא נקצר אסור לקצור דהעשה יוצא מכלל העשה דראשית קצירכם וצ"ל העומר ראשית הקציר כן נראה לי פשוט.

שם מצווה שג, ג:

והנה במשנה מבואר דבזמן העומר העומר מתיר ובגמרא סברי רב ושמואל בזמן שבית המקדש קיים עומר מתיר ובזמן שאין בית המקדש קיים האיר המזרח מתיר. מ"ט דתרי קראי כתיבי עד יום הביאכם וכתיב עד עצם היום הזה הא כיצד בזמן שאין בהמ"ק קיים עד עצם וכו' ובזמן המקדש עד הביאכם כו' ראינו דאף דגזה"כ דהאיר המזרח מתיר מ"מ אם יש עומר ממשיך איסורו יותר וא"כ לפ"ז אפ"ל לדידן דבזמן שאין המקדש קיים דאסור כל יום הנף ותחלת ליל י"ז מתיר ובזמן המקדש היה מותר ביום הנף עצמו אפ"ל דגזה"כ דוקא בזמן שאין מקדש תחלת י"ז מתיר אבל בזמן המקדש תלוי דוקא בעומר ואם לא הביאו עומר אפשר דאסורה התבואה כל השנה עד שיביאו עומר הבא דגזה"כ כ"ה דבזמן המקדש אין חדש ניתר רק בבית העומר ואין תלוי ביום כלל וכן לרו"ש בזמן שאין מקדש האיר המזרח מתיר ובזמן שיש עומר אין תלוי ביום כלל רק בהבאת העומר ואסור כל השנה ולא מצאתי כעת גילוי לזה מהש"ס דאם בזמן הבית נתעצלו או שגגו ולא הקריבו עומר דיהי' החדש ניתר כמו בזה"ז אדרבא מת"כ שהבאתי לעיל דמבואר דאין כופין את הצבור להביא עומר דכתיב לרצונכם וכו' בשם הזית רענן הטעם כיון דבא להתיר חדש לא יתשלמו מלהביא כמו חייבי חטאות כיון דלכפרה אינו מתעצל. ולכאורה אין הדמיון עולה כי זה העומר בא להתיר חדש שעה או שתי שעות קודם הלילה ותיכף בלילה מותר א"כ אין דבר הכרח כ"כ אלא אם נאמר בלא יביאו עומר יהי' איסור חדש נמשך כל השנה ניחא דודאי לא יתשלמו כדי להתיר להם התבואה כל השנה.

שם מצווה שז, ו:

והנה הא דאסור להקריב חדש במקדש קודם לשתי הלחם עיין בספר טורי אבן בראש השנה (ז ע"ב ד"ה 'מידי דתלי') שמסתפק אי לא הקריבו השתי לחם בעצרת אי היום מתיר כמו חדש להדיוט דאי לא הקריבו העומר יום הנף מתיר הכא נמי, או דלמא דשם איכא תרי קראי עד יום הביאכם כו' ועד עצם היום הזה. אבל כאן אפשר דאין היום מתיר ואם לא הביאו שתי לחם אסור בשנה זו להקריב מנחות ואין היום מתיר.

איך אפשר לנסות להסביר את המחלוקת וההתלבטות על פי הכיוונים דלעיל?

(רמז: צריך לדון אם הקרבנות הם "מתיר". אם כן, זה מאוד נוטה לכיוון החומרי.)

ספירת העומר

ערוך השולחן או"ח תפט, ב-ג:

(ב) רוב הפוסקים הסכימו דספירה דבזמן הזה אינו אלא דרבנן שהרי עכשיו ליכא עומר והספירה שבתורה הוא למנות מן קרבן עומר עד קרבן של שתי הלחם ועכשיו לא שייך זה (ר"ן שם) וכן משמע במנחות (סו ע"א) שאומר אמימר מני יומי ולא מני שבוע אמר זכר למקדש הוא ופירש"י (ד"ה אמימר) האי מניינא דהשתא לאו חובה הוא דהא ליכא עומר אלא זכר למקדש וכו' עכ"ל ובהגדה אמרו בשעה שאמר להם משה תעבדון את אלקים על ההר הזה אמרו לו ישראל משה רבינו אימתי עבודה זו אמר להם לסוף ג' יום והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו מכאן קבעו חכמים לספירת העומר כלומר בזמן הזה שאין אנו מביאין קרבן ולא עומר אלא מחשבין ג' יום לשמחת התורה כמו שמנו ישראל באותו זמן וזהו דרך דרש דעיקרא דמילתא הוא שזהו זכר למקדש אבל מ"מ כל זה מוכיח שאין הספירה עכשיו אלא מדרבנן (ר"ן שם).

(ג) אבל לא כן דעת הרמב"ם בפ"ז מתמדין דין כב וז"ל מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות מיום הבאת העומר וכו' ומצוה זו על כל איש מישראל בכל מקום ובכל זמן ונשים ועבדים פטורין ממנה עכ"ל הרי שכתב שהיא מצות עשה בכל מקום ובכל זמן והוא מפרש בגמ' שם דפליגי אמוראי בזה דאמימר דמני יומי ולא שבוע ס"ל דזהו מדרבנן זכר למקדש

ואביי ורבנן דבי רב אשי דאמרי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבוע כמו שאנו עושים סברי דהוה דאורייתא (כ"מ) ופסק כרבים ואף על גב דעתה אין קרבן י"ל דעיקר הספירה הוא למתן תורה כמו שמנו ישראל מקודם לפי המדרש שהבאנו אך הקדוש ברוך הוא צוה להביא קרבנות בתחלת המניין מעומר שעורים ובסופו מחטים להורות דבלתי התורה אנחנו כבהמות נדמה שמאכלן שעורים כמו שאמרו בסוטה (טו ע"ב) שקרבן סוטה הוא מן השעורים היא עשתה מעשי בהמה לפיכך קרבנה מאכל בהמה ע"ש וכשקבלו התורה הוי דמות אדם להנה ולכן קרבנם מן החטים מאכל אדם ולכן צותה התורה למנות להקרבן אבל עיקר הכוונה הוא למתן תורה ולכן המצוה גם בזמן הזה (כנלע"ד).

איך אפשר להסביר את המחלוקת על פי הכיוונים דלעיל?

טור אר"ח תצג:

נוהגין בכל המקומות שלא לישא אשה בין פסח לעצרת, והטעם שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו תלמידי ר"ע. וכתב הר"י גיאת דוקא נישואין שהוא עיקר שמחה, אבל לארס ולקדש שפיר דמי, ונישואין נמי מי שקפץ וכנס אין עונשין אותו אבל אם בא לעשות בתחלה אין מורין לו לעשות כך. וכזה הורו הגאונים. ויש מקומות שנהגו שלא להסתפר, ויש מסתפרי' מל"ג בעומר ואילך, שאומרים שאז פסקו מלמות. מצאתי כתוב מנהג שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה עד שחרית משום תלמידי רבי עקיבא שמתו סמוך לשקיעת החמה ונקברו אחר שקיעת החמה והיה העם בטלין ממלאכה על כן גזרו שלא לעשות שמחה בינתיים. ונהגו הנשים שלא לעשות מלאכה משתקע החמה ועוד שאנו סופרים העומר אחר שקיעת החמה. וכתוב שבע שבתות תמימות תהיינה, מלשון שבות ולשון שמיטה, שבע שבתות. וכתוב וספרת לך שבע שבתות שנים. מכאן שהספירה כבית דין, מה שנת השמיטה אסור במלאכה אף זמן ספירת העומר דהיינו לאחר שקיעת החמה אסור במלאכה.

חק יעקב על שו"ע אר"ח תצג, ג:

וברי"ו כתב עוד שני טעמים. א' לפי שמשפט רשעים בגיהנם לרבי יוחנן בן נורי מפסח ועד עצרת... ועוד שהם ימי דין על התבואה שלכך העומר בא מן השעורים.

ליקוטי תורה לרש"ז מלאדי שם:

ועל ידי זה אח"כ על ידי ספירת העומר היו המשכות מקיפים מלמעלה למטה לעומר... כדי שיהיה ביטול הרצון מנפש הבהמית ג"כ דוקא. וזהו לרצונכם, כדי שיהיה ביטול הרצון שלכם.

איך אפשר להסביר את טעם מנהגי אבלות וחוסר פעילות בימי ספירת העומר על פי הכיוונים דלעיל?

שבועות

ערוך השולחן אר"ח תצד, ג:

בליל שבועות אין מקדשין על הכוס עד שתהא לילה ממש, משום תמימות, כלומר שהספירה תושלם בתמימות. והחסידים הקדמונים היו נעורים כל הלילה כדאיתא בזוהר, וגם עתה הרבה עושין כן, ובבוקר הולכים למקוה, והכל זכר למתן תורה. ולענין ברכת התורה נתבאר בסי' מז. ובליל טבילה לא ימנע העונה.

פרי חדש אר"ח תקפג, ב:

אבל מהר"ם היה רגיל לישן [בראש השנה. ז.ה.] כמו בשאר י"ט.

איך אפשר להסביר את המחלוקת על פי הכיוונים דלעיל?

(רמז: בתנאי שאפשר לטעון שהמהר"ם היה ישן בשבועות בדיוק כמו בכל יום טוב אחר.)

מגילה ל ע"ב, המשנה (פ"ג מ"ה):

בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים, בעצרת שבעה שבועות, בראש השנה
בחדש השביעי באחד לחדש, ביום הכפורים אחרי מות, ביום טוב הראשון של חג קורין
בפרשת מועדות שבתורת כהנים, ובשאר כל ימות החג בקרבנות החג.

שם לא ע"א:

בעצרת שבעה שבועות, ומפטירין בחבקוק. אחרים אומרים: בחדש השלישי, ומפטירין
במרכבה. והאידנא דאיכא תרי יומי עבדינן כתרוייהו, ואיפכא.

איך אפשר להסביר את ההתלבטות על פי הכיוונים דלעיל?

ביכורים

טעמים

מדרש אגדה (בובר) שמות כג, יט:
ראשית בכורי אדמתך – למה? כדי שיהנו הכהנים. עוד, שתדע כי לה' הארץ ומלוואה, ולא יגבה לבך שתאמר זה שלי וזה שלי, אין אתה בה כי אם כגר וכאורח נטה ללון.

איך אפשר להסביר את שני הטעמים **על פי שני הכיוונים** דלעיל?

המחייב

ירושלמי ביכורים פ"א ה"ו:

גמ'. רבי יוסי בן חנינא בעי קנה אילן אחד לא קנה קרקע שנים לא קנה קרקע אחד אינו מביא כל עיקר שנים מביא ואינו קורא. אמר ליה רבי לעזר מילין דצריכיין לרבנין בבית וועדא את שאל. דרבי יהודה עבד את האילן כקשין. תמן תנינן בירך על פירות האילן בורי פרי האדמה יצא. רבי חזקיה בשם רבי יעקב בר אחא דרבי יודה היא דרבי יודה אמר עבד את האילן כקשין. אמר רבי יוסי דברי הכל היא. פירות האילן בכלל פירות האדמה ואין פירות האדמה בכלל פירות האילן. רבי בון בר כהנא בעי קומי רבי אילא, מכר לו שדה בקמתה הלוקח מהו שיביא ממנה ביכורים. אמר ליה למה לאו. עד כדון לחה אפילו יבישה. א"ל אפילו יבישה אפילו קצורה. מעתה אפילו חיטין כך אנו אומרים הלוקח מן השוק מביא בכורין.

שם פ"א ה"א:

גמ'. יש מביאין כו'. הנוטע בתוך שלו והבריק בתוך של יחיד או לתוך של רבים אפילו מן הזקינה אינו מביא. המבריק מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו אפילו מן הילדה אינו מביא. הדא אמרה כשם שהילדה חיה מן הזקינה כך הזקינה חיה מן הילדה. אמר רבי יוחנן כולהן משום תורת הגוזלן ירדו להן. אמר רבי יוסי מתניתא אמרה כן. מאיזה טעם אינו מביא משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך.

רידב"ז שם:

א"ר יוחנן כולהון משום תורת הגוזלן ירדו להם – אבל אם הי' לו רשות ולא הוי גזלן מביא וקורא אף על גב דלא הוי אדמתך אבל ר' יוסי פליג עליו ואמר מתניתא אמרה כן מאיזה טעם אינו מביא משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך ואפילו הי' ברשות בהיתר ולא בגזילה מ"מ הא לא הוי אדמתך דהא הוי אדמתו של אחר אבל ר' יוחנן ס"ל דאדמתך ממעט גזילה ופי' תיבות מתניתא אמרה כן הוא לאו ראי' לר' יוחנן אלא דיחוי דז"א דמתניתא אמרה כן ר"ל דמתניתא כן אמרה ממיעוט אדמתך ולא משום דגזילה.

איך אפשר להסביר את המחלוקת על פי הכיוונים דלעיל?

(רמז: עיין בסעיף של מצוות התלויות בארץ. עד כמה באן צריך קשר לאדמה ולחקלאות או לא?)

תוספות בבא בתרא פא ע"א ד"ה 'ההוא למעוטי':

ולרשב"א נראה דלא חשיבי בכורים מצוה תלויה בארץ דלא דמי לתרומה ומעשר וחלה דהתם גוף הפירות מחוייבין בתרומה דטבל נינהו ואסורין באכילה ולכך חשובין הן תלוין בארץ אבל בכורים אין החיוב תלוי בפירות אלא באדם דאין נאסרין באכילה אף על פי שלא הפריש מהן בכורים ועוד מדלא חייב תרומה ומעשר עד שיתמרח בכרי מוכח שהחיוב תלוי בפירות לפי שלא הגיע עדיין זמן חיובן אבל בכורים ודאי חובת הגוף נינהו כע"ז דילפינן מינייהו בקדושין (דף לז ע"א) שאין החיוב תלוי בפירות אלא באדם ואפי' בעודן באילן מתחייב כדתנן במסכת בכורים (פ"ג מ"א) כיצד מפרישין בכורים יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה אשכול שביכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ואף

על גב דאם אין לו [אינון] חייב לקנות מ"מ חובת הגוף ניהו כמו חובת ציצית דאע"ג דאין חייב לקנות טלית כשאין לו חשיב חובת הגוף.

תורת זרעים ביכורים א, ו:

ועוד ראייה לזה מהא דתנן לקמן בפ"ב מ"ה דבכורים ניטלין מן הטהור על הטמא ואם נימא דבכורים אינו חיוב הפרשה בגוף הפירות אלא חובת הגוף גרידא קשה דמה שייך בזה הפרשה מן הטהור על הטמא ועוד דבירושלמי שם קאמר זאת אומרת שהפירות הטמאים חייבים בביכורים... ע"כ דכוות הירושלמי דחייבים בביכורים היינו דחל בהו חובת בכורים להפריש עליהן מפירות טהורים. הרי להדיא דבכורים הוי חיוב הפרשה בגוף הפירות כתרומה ומעשר ומה שהוא מפריש הוי הפרשה על כל הפירות... צ"ע בשיטת התוס' מכל הראיות הנ"ל שהוכחנו דבכורים הוי חובת פירות.

איך אפשר להבין את המחלוקת אם ביכורים זה חובת האדם או חובת הפרי על פי הכיוונים דלעיל?
(רמז: למי החיוב במעשה, ולמי החיוב במציאות?)

השוואת ביכורים לתחומים אחרים

משנה ביכורים פרק ב (משניות א-ה):

א. התרומה והבכורים חייבים עליהן מיתה וחומש, ואסורים לזרים, והם נכסי כהן, ועולין באחד ומאה, וטעונין רחיצת ידים והערב שמש. הרי אלו בתרומה ובכורים מה שאין כן במעשר.

ב. יש במעשר ובכורים מה שאין כן בתרומה. שהמעשר והבכורים טעונים הבאת מקום, וטעונים ודוי, ואסורין לאונן, רבי שמעון מתיר. וחייבין בביעור, ור"ש פוטר. ואסורין כל שהן מלאכול בירושלם, וגדוליהן אסורים מלאכול בירושלם אף לזרים ולבהמה, ר' שמעון מתיר. הרי אלו במעשר ובכורים מה שאין כן בתרומה.

ג. יש בתרומה ומעשר מה שאין כן בבכורים. שהתרומה והמעשר אוסרין את הגורן, ויש להם שיעור, ונוהגים בכל הפירות, בפני הבית ושלא בפני הבית, ובאריסין ובחכורות ובסקריקון ובגולן. הרי אלו בתרומה ובמעשר מה שאין כן בבכורים.

ד. ויש בבכורים מה שאין כן בתרומה ובמעשר. שהבכורים נקנין במחובר לקרקע, ועושה אדם כל שדהו בכורים, וחייב באחריותם, וטעונים קרבן ושיר ותנופה ולינה.

ה. תרומת מעשר שוה לבכורים בשתי דרכים, ולתרומה בשתי דרכים. נטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף כבכורים, ואוסרת את הגורן ויש לה שיעור כתרומה.

ירושלמי פ"ב ה"א:

התרומה והבכורים וכו'. כתיב (במדבר יח, ח) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי, שתי תרומות, התרומה והבכורים. תרומה דכתיב (ויקרא כב, ט) ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללוהו. הבכורים דכתיב (דברים יב, ו) והבאתם שמה עולותיכם, אלו הבכורים, דכתיב (שם כו, ד) ולקח הכהן הטנא מידך.

פני משה על המשנה שם:

התרומה והביכורים חייבין עליהן מיתה וחומש – מיתה לזר האוכלן במזיד וחומש לאוכלן בשוגג, דבכורים אקרו ג"כ תרומה, דתרומת ידך כתיב ואלו הן הבכורים שמביאין בידו.

[...]

מה שאין כן במעשר שני – דמותר הוא לזרים ואסור ליקח בדמיו עבדים וקרקעות ובהמה טמאה וכה"ג שאינן לאכילה ולשתיה ואם נתערב בחולין חוץ לירושלם בטל ברוב הוא ואין טעון רחיצת ידים ולא הערב שמש דטבל ועלה אוכל במעשר.

ירושלמי שם ה"ב:

טעונין הבאת מקום דכתיב (דברים יב, ו) והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכם ואת תרומת ידכם. תרומת ידכם אלו הבכורים, דכתיב (שם כו, ד) ולקח הכהן הטנא מידך. עד כדון מעשר, בכורים מניין? כיי דאמר רבי יעקב בר אחא בשם רבי לעזר הקודש, הקודש העליון במשמע.

ר"ש על המשנה שם ד"ה 'ואסורין לאונן', 'ורבי שמעון מתיר':
ואסורין לאונן – דכתיב במעשר לא אכלתי באוני, ואיתקוש בכורים למעשר.
ורבי שמעון מתיר – דתרומה קרנהו רחמנא כמפורש בהערל.

יבמות עג ע"א-ע"ב:

אמר להו, תניתיה: התרומה והבכורים - חייבים עליהן מיתה וחומש, ואסורין לזרים, והן נכסי כהן, ועולין באחד ומאה, וטעונין רחיצת ידיים והערב שמש, הרי אלו בתרומה ובבכורים מה שאין כן במעשר; ואם איתא, ניתני: ערל אסור בהן, מה שאין כן במעשר! תנא ושייר. ומאי שייר דהאי שייר? שייר דקא תני סיפא: יש במעשר ובבכורים מה שאין כן בתרומה, שהמעשר והבכורים טעונין הבאת מקום, וטעונין וידוי, ואסור לאונן, ורבי שמעון מתיר, וחייבין בביעור, ור"ש פוטר; ואילו אסור לבער מהן בטומאה ואוכלן בטומאת עצמן לוקה מה שאין כן בתרומה לא קתני, אלמא תני ושייר. ואסורין לאונן, ור"ש מתיר. מנא להו? דכתיב: לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו' ותרומת ידך, ואמר מר: תרומת ידך - אלו בכורים, ואיתקש בכורים למעשר, מה מעשר אסור לאונן, אף בכורים אסור לאונן. ור"ש? תרומה קרינהו רחמנא, מה תרומה מותרת לאונן, אף בכורים מותר לאונן. וחייבין בביעור, ור"ש פוטר. מר מקיש, ומר לא מקיש.

תוספות שם ד"ה 'ור"ש':

ור"ש תרומה קרינהו רחמנא – תימה לר"י דבפ' אלו הן הלוקין (מכות דף יז ע"ב) אמרינן גבי הא דאר"ש וכי מה בא זה ללמדנו אם לאוכל בכורים חוץ לחומה ק"ו ממעשר הקל אמר רבא מאי חומרא דבכורים ממעשר שכן אסורים לזרים אדרבה מעשר חמור שכן אסור לאונן והשתא אסור אונן גופה מ"ט לא ילפינן בכורים ק"ו ממעשר דמותר לזרים משום דתרומה קרינהו רחמנא כדאמר הכא א"כ מהאי טעמא גופה דתרומה קרינהו רחמנא לא נילף ממעשר לענין חוץ לחומה וי"ל כיון דמעשר ובכורים טעונים הבאת מקום ותרומה אינה טעונה הבאת מקום שייך לדמות טפי בכורים למעשר לענין חוץ לחומה מלתרומה.

איך אפשר להסביר את ההתלבטות על פי הכיוונים דלעיל?

(רמז: איזה כיוון קשור לקדושה ולמקדש, ואיזה רואה יותר קשר לכהן? זה לא פשוט, ונראה את ההתלבטות הזאת גם בתרומה ובמעשר שני. אבל כרגע, לפי הפשט, איך זה נשמע מהמקורות כאן?)

הפרשת ביכורים והבאת ביכורים

ספר המצוות לרמב"ם, עשין ככה:

שצונו להוציא הביכורים ולהביאם למקדש, והוא אמרו ית' ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך. ומבואר שמצוה זו אינה נוהגת אלא בפני הבית. ולא יובאו אלא מפירות ארץ ישראל וסוריא ועבר הירדן ומשבעת המינין לבד. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת בכורים. והתבאר שם (רפ"ב וספ"ג) שהם נכסי כהן, כלומר פירות הביכורים.

פרטי המצוות, הלכות ביכורים, מצווה ראשונה:

הלכות בכורים עם שאר מתנות כהונה שבגבולין יש בכללן תשע מצוות... וזהו פרטן: (א) להפריש בכורים ולהעלותן במקדש.

ספר החינוך מצווה צא (מצוות הבאת ביכורים):

להביא ביכורים למקדש, והוא הפרי הראשון שמתבשל באילן שחייבין אנו להביאו שם וליתנו לכהנים.

רמב"ם הלכות ביכורים ב, א:

מצות עשה להביא בכורים למקדש, ואינם נוהגין אלא בפני הבית ובארץ ישראל בלבד, שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך. ומביאין בכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג ומסוריא, שהקונה בסוריא כקונה בירושלים [אבל עמון ומואב ובבל] אף על פי שהן חייבין בתרומה ובמעשרות מדבריהם אין מביאין מהן בכורים. ואם הביא בכורים מחוץ לארץ אינן בכורים.

רא"ש בכורות א, יד:

ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה, ישראל שהיה לו עשרה פטרי חמורין ודאין בתוך ביתו שנפלו לו מבית אבי אמו כהן ואותו אבי אמו כהן נפלו לו מבית אבי אמו ישראל מפריש עליהן עשרה שיין ומעשרן והן שלו ואם מת ונהנה בו. דמית היכא. אילימא דמית ביד כהן ונהנה בו כהן פשיטא ממון כהן הוא אלא דמית ביד בעלים ונהנה בו כהן. דמהו דתימא כמה דלא מטא לידיה דכהן לא זכי ביה. קמ"ל דמעידנא דאפרשיה ברשות כהן קאי. הלכך הפודה פטר חמור מברך אקב"ו על פדיון פטר חמור. בשעה שהוא פודהו בשה או בשאר דבר בשוויו. ואין לו להמתין מלברך עד שיתן הפדיון לכהן כדרך שעושיין בפדיון הבן דהתם חייב באחריותן עד שיבא ליד כהן הלכך לא נעשית המצוה עד שיבא הפדיון ליד כהן. אבל בפדיון פטר חמור מיד בשעת פדיון נגמרה המצוה הלכך מברך לאלתר.

ישועות מלכו על הרמב"ם שם א, ב:

וכל האוכל מתנה שיש בה קדושה – מבואר בדברי רבינו דכל שיש בו קדושה מברך, וכיון דתרומה קדושה יש בה מברך... ועל הפרשת ביכורים יש לעיין אי מברך כיון דחייב באחריות (עיין רא"ש בכורות פ"ק אות יד), ובעת נתינה לכהן יש לעיין ג"כ אי מברך.

מעשה רקח על הרמב"ם שם ב, א:

מ"ע להביא ביכורים וכו' – רבינו לא הזכיר שום ברכה כשמפריש הביכורים. וי"ל דכיון דאיתקש לתרומה כדדרשינן ותרומת ידך אלו הביכורים, כי היכי דתרומה בעיא ברכה בהפרשתה כמ"ש בסוף פ"ב ה"נ ביכורים. וכן משמע להרב דמשק אליעזר הביאו הכנסת הגדולה ביו"ד סי' סא.

איך אפשר לראות נאן שני מוקדים שונים?

(רמז: האם המוקד הוא המקדש, או שהוא פחות מודגש והעיקר הוא הנתינה לכהן?)

משנה ביכורים פרק ג (משניות א-ו):

א. כיצד מפרישין הבכורים? יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה, אשכול שביכר, רמון שביכר, קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים. ורבי שמעון אומר, אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע.

ב. כיצד מעלין את הבכורים? כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסין לבתים. ולמשכים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו.

ג. הקרובים מביאים התאנים והענבים, והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים. והשור הולך לפנייהם וקרניו מצופות זהב ועטרת של זית בראשו. החליל מכה לפנייהם עד שמגיעים קרוב לירושלם. הגיעו קרוב לירושלם שלחו לפנייהם ועטרו את בכוריהם. הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם. לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים. וכל בעלי אומניות שבירושלם עומדים לפנייהם ושואלין בשלומם, אחינו אנשי המקום פלוני באתם לשלום.

ד. החליל מכה לפנייהם עד שמגיעין להר הבית, הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס, עד שמגיע לעזרה. הגיע לעזרה ודברו הלויים בשיר, ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי.

[...]

ו. עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לה' אלהיך עד שגומר כל הפרשה. ר' יהודה אומר עד ארמי אובד אבי. הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא.

שמות כב, כח:

מִלֶּאֱתָךְ וְדַמְעָךָ לֹא תֵאָחֵר, בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִתֶּן לִי:

חזקוני שם:

מלאתך – תרומת תבואתך, כמו פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע. ודמעך – דבר הלח בתרומתך, כמו תרוש ויצהר, על שם שזבין טפות טפות כעין דמע מן הגת. גבי תרומה שייך לשון משקה, כדכתיב כל חלב יצהר וכל חלב תירוש, ולא כתיב כל חלב זית וכל חלב ענבים. אבל בבכורים שהפרי בא כמות שהוא גדל לא שייך בהו לשון משקה.

רש"ר הירש שם:

מלאתך ודמעך – בתמורה ד ע"א למדו: "מלאה אלו ביכורים ודמעך זו היא תרומה", ואמרה תורה: לא תאחר, ללמדנו שאין להקדים תרומה לביכורים. וכן למדו, שלעולם יש להפריש תרומות ומעשרות לפי הסדר שקבעה התורה: אין להקדים מעשר שני, שנאכל לבעלים בירושלים, למעשר ראשון, שניתן ללוי; ואין להקדים מעשר ראשון לתרומה, שניתנת לכהן; ואין להקדים תרומה לביכורים, שמביא אותם למקדש (עי' תרומות ג, ו). ביכורים קרויים "מלאה", משום שמצותם משעה שתנובת השדה "במלאה", הווה אומר, כשהפרי הבשל עדיין ממלא את השדה, דהיינו לפני שעת הקצירה (השווה "פן תקדש המלאה", דברים כב, ט). לא נתברר מדוע תרומה קרויה "דמע". פירושו של רש"י (תמורה שם) – "לפי שהיא מדמעת" – נדחה על ידי התוספות, "שהרי זה אינו אלא מדרבנן". בלאו הכי אין בדבר זה כדי להבדיל בין תרומה לביכורים, שכן הוא הדין לגבי תערובת ביכורים בחולין. התוספות נותנים פירוש אחר, שלפיו תרומה קרויה "דמע" (דמעה), הואיל והיא נוהגת בין בלח בין ביבש, כגון בייך, ואילו ביכורים אינם נוהגים אלא ביבש, "שהרי אין מביאין ביכורים אלא מפרי", כגון מענבים. אולם גם דבר זה נראה כטפל ואין בו משום סימן היכר סגולי. אפשר שהביטוי יתבאר מן הדברים הבאים.

תרומה וביכורים נבדלים זה מזה בכך, שביכורים מצותם משעת הבשלת הפרי בשדה ובעץ, ואילו תרומה מצותה רק משעת גמר מלאכה דהיינו משעה שהאדם גמר את מלאכתו בפרי. (ונראה שברש"י ובתוספות בתמורה ד ע"א נשתרבה טעות סופר; וזה לשון רש"י: "ולהכי קרי לביכורים מלאה משום דלאלתר שנתמלאה התבואה ונגמרה מלאכתה הוקבעה לביכורים". תיבה זו – "מלאכתה" – יש למחוק, שהרי מצותה אינה משעת גמר מלאכתה בידי אדם, אלא משעת גמר הבשלתה בדרך הטבע. וכן גם לשון רש"י בפירושו על הפסוק שלנו: "חובה המוטלת עליך כשתמלא תבואתך להתבשל והם ביכורים"). ובכן, ביכורים מצותם משעה שהטבע גמר את מלאכתו, ותרומה – משעה שהאדם גמר את מלאכתו בפרי. לפיכך ביכורים קרויים "מלאה", דהיינו שעה שהפרי עדיין ממלא את השדה, ולא חלו בו ידי אדם. "מלאה" היא מלוא כל תנובת השדה, כמבואר בדברים כב, ט: "הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם". ואילו תרומה קרויה "דמע". כשם שמיץ ענבים נקרא "דם ענבים", כן הוא נקרא כאן בביטוי רב המשמעות: "דמע" ענבים". אפשר שבין כל הפירות – הענבים הם שהאדם "מתעלל" בהם ביותר. "דורכים" אותם ו"סוחטים" אותם. (ואפשר שמכאן השם "ייך" – משורש "יון" הוזהר עם "ינה": לסבול לחץ). יותר מכל דבר אחר יש בו בייך כדי להמחיש את המושג "גמר מלאכה", דהיינו השלמת מלאכת האדם בפרי, בניגוד ל"מלאה", שהיא הפרי שבשדה ובעץ, שטרם נגעה בו יד אדם, והביטוי הקולע ביותר למושג זה הוא ה"דמע".

רמב"ם הלכות ביכורים ב, יט:

כיצד מפרישין הבכורים? יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה, אשכול ענבים שבכרו, רמון שבכר, קושרן בגמי ואומר הרי אלו בכורים. והם נעשים בכורים במחובר משקרא להן שם, ואף על פי שעדיין לא בשלו כל צרכן, ומשיגמרו ויתלשם מן הקרקע

אינו צריך לחזור ולקרוא להם שם. לא הפרישן במחובר ולא קרא להם שם ותלשם הרי זה מפרישם אחר שנתלשו. ואם נטמאו הפירות כולן אינו מפריש בכורים בטומאה, אלא מפריש מן הטהור על הטמא לכתחילה, ואם אין לו פירות אחרות להפריש מהן יראה לי שאינו מפריש בטומאה, שאין מפרישין לאבוד, וכן יראה לי שהבכורים שנטמאו אינו מסיק בהן התנור כתרומה טמאה מפני שהן כקדשי מקדש.

דרך אמונה (ביאור ההלכה) שם:

כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם כו' – מלשון רבנו מבואר להדיא שכך המצוה לכתחלה שיקרא שם במחובר דוקא שהרי סיים לא הפרישם במחובר כו' משמע שעשה שלא כראוי וכן משמע לשון המשנה וכן פירש"י בחומש מראשית אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כו' משמע שזו עיקר מצותה ובספרי שם את ראשית פרי האדמה מכאן אמרו יורד אדם כו'.

חידושי הגר"ז, עניינים, ז:

אלא דצ"ע הא דנקט הרמב"ם אף על פי שעדיין לא בשלו כל צרכן, דמה ענין בשול כל צרכן להפרשת בכורים, והרי לא מצינו רק דפליגי ת"ק ור"ש בבוסר ופגין אם הוי פרי לענין הפרשה או לא, אבל הא מהיכי תיתי לן לומר דבעינן גם בשול כל צרכן מה דלא מצינו כן בשום דוכתא, ואיזה חידוש דין נאמר בזה דהוצרך הרמב"ם להשמיענו דאע"פ שעדיין לא בשלו כל צרכן קורא להם שם, אם לא דנימא דכוונת הרמב"ם רק להבאת שלישי כשיעור הראוי לתרומות ומעשרות, אשר זה נראה דחוק בלשון הרמב"ם... והנראה בזה, דהנה במפריש תרומה ואח"כ ניתוסף עוד, הרי על ההוספה חל רק דין גידולי תרומה ולא תרומה, דתרומה לא הוי כי אם על מה שהפריש, משא"כ בביכורים, דחידוש דין הוא דקורא שם אפילו על בוסר ואפילו על פגין, וגם הנוסף אח"כ הוה בכורים ממש ולא גדולין וא"צ הפרשה בפ"ע, דמהני ההפרשה הראשונה משעה שהי' בוסר וחל שם בכורים על כל הפרי... ולפי"ז נראה כיון דבבכורים יש חלות דין מיוחדת דמהני לאח"כ אף על פי שעדיין אינו גמור מהני הפרשתו גם למה שיגמור אח"כ, אבל בחלה אין דין כזה, דאינה ניטלת אלא מן הגמור, דעל מה שמפריש הוה הפרשה.

אגרות הגר"ד הלכות ביכורים ה, י:

ואשר ע"כ נראה דכל חיוב אחריות אינו מצד מצות הבאת והפרשת ביכורים אלא מצד דין מתנות כהונה דהא דהכהנים זוכים בביכורים הוא חלות של ד"מ ויסוד דין הא דשאני ביכורים משאר מתנות כהונה (כגון תרומה) הוא משום דכל זכיית הכהן בביכורים נשלמת רק בהבאה דהרי קי"ל דביכורים ניתנין לאנשי משמר והרי שייך למשמר של שעת הבאה.

איך אפשר להסביר את מורכבות החיוב בביכורים על פי ההפרשה וההבאה? לפי איזה כיוון הולכת כל נקודה בציר תהליך מצוות הביכורים?

(רמז: איך הביכורים נמצאים משני צדדי התרומה – צד אחד מוקדם ושורשי ממנה וצד שני מאוחר ומוחצן ממנה? לפי איזה כיוון כל אפשרות הולכת?)

עיין בחלק הראשון של הסעיף לגבי היחס בין ההפרשה לבין ההבאה לבית המקדש. מה העיקר ומה הנלווה לפי כל אפשרות? האם ההפרשה והנתינה לכהן היא העיקר, וההבאה היא רק מחייב חיצוני, או שהעיקר הוא בהבאה לבית המקדש, והנתינה לכהן היא תוצאה נלווית לאחר המצווה?)

מקרא ביכורים

ספר החינוך מצווה תרו (מצוות קריאה על הביכורים):

שנצטוונו בהביאנו הבכורים למקדש לקרות עליהם הכתובים אלו הנזכרים בפרשה זו, והן מארמי אוכד אבי עד הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה', ועל זה נאמר (דברים כו, ה) וענית ואמרת לפני ה' אלהיך וגו'. וזאת המצוה יקראו זכרונם לברכה (סוטה לב ע"א) מקרא בכורים. ומצות הבאתן כתבתיו בכסף תלוה עשה ז (מצוה צא), ונכפלה

המצוה להביאן כמו כן בפרשה זו, וכבר נודע כי הרבה מן המצוות נכפלות בתורה, וכולן לענין ולצורך גדול.

משרשי המצוה, לפי שהאדם מעורר מחשבותיו ומצייר בלבבו האמת בכח דברי פיו, על כן בהיטיב אליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פירות, וזכה להביאם לבית אלהינו, ראוי לו לעורר לבבו בדברי פיהו ולחשוב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם, ויספר חסדיו יתברך עלינו ועל כל עם ישראל דרך כלל, ועל כן מתחיל בענין יעקב אבינו שחלצו האל מיד לבן וענין עבודת המצריים בנו והצילנו הוא ברוך הוא מידם, ואחר השבח מבקש מלפניו להתמיד הברכה עליו, ומתוך התעוררות נפשו בשבח השם ובטובו זוכה ומתברכת ארצו, ועל כן ציונו ברוך הוא על זה כי חפץ חסד הוא.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, שכחת העשין, מצווה טו:

שנצטוינו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה... וכאשר נצטוינו בברכה אחר כל האכילה כן נצטוינו בזו. ובשלישי שלברכות (כא ע"א) אמרו מניין לברכת התורה לפניה מן התורה... מכלל זה מתבאר שהברכה הזו מן התורה. ואין ראוי למנותה מצוה אחת עם הקריאה כמו שמקרא בכורים (עשה קלב) אינו נמנה אחת עם הבאתן (עשה קכה), וספור יציאת מצרים (עשה קנז) עם אכילת הפסח (עשה נו).

משנה ביכורים א, ד:

אלו מביאין ולא קורין, הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא. וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל וכשהוא בבית הכנסת אומר אלהי אבותיכם ואם היתה אמו מישראל אומר אלהי אבותינו.

לחם יהודה הלכות ביכורים ד, ג (בפסקה "אמנם נראה"):

ושאני מקרא בכורים דאין עיקר המצוה אלא ההבאה והקריאה היא טפלה לה דאינה מצוה בפני עצמה ואם לא קרא אינו מעכב מש"ה אם אינו יכול כתקנו אינו קורא כלל אבל כגון תפלה ובהמ"ז דהקריאה עצמה היא המצוה לא סגי בלא"ה וא"א לפטור עצמו מחיובם לכך משנה הנוסח.

מורה נבוכים ג, לט (תרגום הרב קאפח):

הוא נוהג מנהג התרומה והחלה והבכורים וראשית הגז, לפי שניתנו כל הראשיות לה' כדי להשריש מדת הנדיבות ותמעט התאותנות באכילה וברכישה. וכך הוא הענין עצמו בלקיחת הכהן זרוע ולחיים וקבה, כי לחיים מראשית גופת החי, והזרוע הוא הימין וגם הוא ראשית מה שמתפצל מן הגופה, וקבה ראשית כל הקרב.

אבל מקרא בכורים יש בו גם מדת הענוה, כי הוא שלוקח הסל על כתפיו, ויש בו ההכרה בחסדי ה' ונעמו, שידע האדם כי מן העבודה שיזכור ימי מצוקתו בזמן שירוח לו. וענין זה מודגש בתורה הרבה, וזכרת כי עבד היית וגו', לפי שיש לחוש מן המדות הידועות לכל מי שנתחנך בעושר, כלומר הבעיטה והגאווה והזנחת ההשקפות האמתיות, פן תאכל ושבעת ובתים וגו', ואמר וישמן ישרון ויבעט וגו'. ומחמת חשש זה צוה במקרא בכורים בכל שנה לפניו יתעלה ובמקום שכינתו. וכן כבר ידעת הדגשת התורה לזכור תמיד המכות אשר באו על המצרים, למען תזכר את יום צאתך וגו', ואמר ולמען תספר באזני בנך וגו', וראוי הוא דבר זה לכך, מפני שהן ההגדות המאמתות נכונות הנבואה והגמול והעונש, וכל מצוה המביאה לזכירת אחד מן הנסים או להשרשת אותה הדעה כבר נודעה תועלת אותה המצוה.

איך אפשר להסביר כאן מחלוקת מהותית ביחס שבין מקרא ביכורים לבין הבאתם?

(רמז: לפי הרמב"ם ממורה נבוכים משמע קצת שיש למקרא ביכורים עניין בפני עצמו, שלא נועד לשרת את מצוות הבאת הביכורים. למרות הסברו את טעמי שתי המצוות, איך אפשר לחלק בין המצוות על פי הטעמים לעיל? [בטעם מצוות הבאת ביכורים הוא מביא תכלית אחרת מהשניים שדיברנו עליהם – חיזוק המחשבה והאמונה, ולא חיזוק מידת החסד. ניתן להבין את שניהם בתחום ההתעלות למקום

אחר, לעומת הכיוון של פרנסת הכהנים. לפי זה, מה סברתו של האומר שכל מטרת מקרא ביכורים היא הבאתם? מה עניין הבאת ביכורים לפי שיטה זו?)

ירושלמי ביכורים פ"א ה"ה:

מתני'. ...האפיטרופין והעבד והשליח והאשה וטומטום ואנדרוגינוס מביאין ולא קורין שאינן יכולין לומר אשר נתת לי.
גמ'. ...שליח. רבי יוסי רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יוחנן בשלקטן לשלחן ביד אחר אבל אם להביאן הוא לא ישלחן ביד אחר. ולא מחסל לה. רבי יונה מחסל לה. רבי זעירא רבי אמי רבי שמעון בן לקיש בשם רבי הושעיה בשלקטן לשלחן ביד אחר אבל אם לקטן להביאן הוא לא ישלחן ביד אחר שכל הביכורים שנראו ליתור בקרייה אינן ניתרים אלא בקרייה. אמר רבי מנא אף על גב דלא אמר רבי יוסי הדא מילתא אמר דכוותה. אמר רבי זעירא לרבי יסא נהיר את כד איתאמרת הדא דרבי הושעיה ואמר רבי יוסי בי רבי חנינא מתניתא פליגא הפריש ביכוריו ואח"כ מכר שדהו מביא ואינו קורא קיימונה כשנתן דעתו למסור משעה ראשונה. והתנינן יבש האילן נקצץ האילן. עוד היא ביבש משעה הראשונה. וקרייה מעכבת. אמר רבי שמואל בר רב יצחק הראוי לקרייה אין קרייה מעכבת. ליקטן לשלחם ביד אחר לא ישלחם ביד אחר שמא ימלך הוא להביאן. רבי אבהו בשם רבי יוחנן היורש מביא ואינו קורא. מה נן קיימין אם יורש בחיי אביו שלוחו [הוא] ואם לאחר מיתת אביו שלו הן. אלא כי נן קיימין כשהיה אביו חולה או מסוכן. כתיב (דברים כו, יא) ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך מלמד שאדם מביא ביכורים מנכסי אשתו וקורא. רבי שמעון בן לקיש אמר לאחר מיתה הא בחיים לא. רבי יוחנן אמר לא שנייא היא בחיים היא לאחר מיתה. רבי שמעון בן לקיש כדעתיה דרבי שמעון בן לקיש אמר אין אדם יורש את אשתו דבר תורה: רבי יוחנן בשם רבי הושעיה הנחה מעכבת אין קרייה מעכבת. והא תנינן האוכל ביכורין עד שלא קרא עליהן. רב הושעיה רב יהודה בשם שמואל דרבי עקיבה היא. רבי יוסי בעי היידן רבי עקיבה. אמר רבי מנא שמעית אבא תני הנחה מעכבת אין קרייה מעכבת. רבי עקיבה אומר קרייה מעכבת. רבי יעקב בר אחא בשם רבי לעזר מה טעם אמרו הנחה מעכבת מפני שהיא נוהגת בכל. רבי תנחומא רבי הונא בשם רבי לעזר מפני ששנה עליה. א"ר אבא מרי תרתי חדא כרבי יודה וחדא כרבנין. חדא כרבי יודה דרבי יודה אמר לצורך נשנית מפני שהיא נוהגת בכל. כרבנין דאינון מרין שלא לצורך נשנית מפני ששנה עליה.

איך אפשר להסביר את המחלוקת לגבי מקרא ביכורים האם היא מעכבת לפי הכיוונים דלעיל?

התהליך הנלווה להבאה

משנה ביכורים ג, ח:

העשירים מביאים בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב, והעניים מביאין אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה. והסלים והבכורים ניתנין לכהנים.

תורה תמימה לדברים כו, ב ד"ה 'ושמת בטנא':

ושמת בטנא – מלמד שטעונים כלים (ספרי).

וכעין מ"ש דהמנחות טעונות כלים, ויליף זה משום דמיותר הוא, דבודאי לא ישאם מביתו בידיו, אלא קמ"ל דאחר שנקרא שם בכורים עליהם צריך לתתם ביחוד בכלי להכהן ולא לתתם להכהן בידיו, דאין זה מדרך הכבוד.

שם פסוק ד ד"ה 'ולקח הכהן הטנא' (השני):

ולקח הכהן הטנא – מכאן אמרו, העשירים מביאים בקלתות של כסף ושל זהב, ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והסלים נתנים לכהנים (ספרי).

כך מבואר במשנה ח פ"ג דבכורים. ועיין בב"ק צב ע"א רומז מכאן מקור למאמר אינשי בתר עניא אזלא עניותא, כי מהעניים יקבל הכהן גם הטנא ולהעשירים מחזיר. והנה לא נתבאר טעם הדבר והסברא בזה, למה מקבל רק מעניים. ואפשר לומר דכיון דהעניים

עושיין את הטנא ממיני צמחים וענפים, כמבואר בזה, הוי הטנא גופא מכלל פרי האדמה, כלומר מכלל מין הבכורים, ולכן בקבלת הכהן את הבכורים כולל גם את הטנא שגם הוא סניף ממין הבכורים. וגם אין זה הפסד ניכר להם כיון דבעצמם קלעו אותה ממיני צמחים ואין צורך ושווי נמרץ להם בכאלה, משא"כ של עשירים היו של כסף וזהב, כמבואר לפנינו, אין זה שייכות כלל למין הבכורים, וגם יש הפסד מרובה בהעדרם, ולכן מחזירם הכהן. ודיוק הדרשה הוא מולקח הכהן הטנא, דרק טנא הנעשה מנצרים יקח הכהן לעצמו אך לא כלי כסף וזהב, וצ"ל דמה שאמרו מכאן אמרו קאי על סוף הדרשה והסלים נתנים לכהנים ולא על מה שאמרו ברישא העשירים מביאים כו', כי מנין לנו זה מן הכתוב.

איך אפשר להסביר את הצורך לשים את הביכורים בכלי, על פי הכיוונים דלעיל?
(רמז: האם הביכורים הם מתנה לכהן או קרבן לה?)